

Мирний Панас

Життя та творчість

ПАНАС МИРНИЙ

(1849—1923)

Справжнє ім'я — Панас Якович Рудченко.

Панас Мирний народився 13 травня 1849р. в родині бухгалтера повітового скарбництва в Миргороді на Полтавщині. У сім'ї дотримувалися патріархальних звичаїв, вели натуральне господарство, багато працювали, не гордували селянами, домашньою челяддю, не відгороджували від них своїх дітей.

Навчався майбутній письменнику початкових школах Миргорода та Гадяча, за старанність і відмінні успіхи щороку нагороджувався "похвальними листами".

У 1862 р. Панас закінчив Гадяцьке повітове училище. З 1863 р. почав служити в канцеляріях Гадяча, Прилук, Миргорода. У вільний від служби час захоплювався літературою, усною народною творчістю. У 1869, 1879 рр. його брат Іван Білик друкує частину зібраних Панасом фольклорних творів у збірниках "Народні південноруські казки". У 1871р. Панас переселився до Полтави, працював у губернській скарбниці; писав вірші, прозові твори, наступного року надрукував свій перший вірш "Україна" в журналі "Правда" за підписом Панас Мирний; у цьому ж журналі опубліковано його перший прозовий твір-оповідання "Лихий попутав". Письменник починає роботу над романом "Хіба ревуть воли, як ясла повні?".

Протягом 1870—1880 рр. Панас Мирний створив цикл "образків з життя" під загальною назвою "Як ведеться, так і живеться". У 1874—1885 рр. надрукував оповідання, повісті, романи: "П'яниця", "Лихі люди", "Повія", "Лови", "Морозенко", драма "Лимерівна".

Робота над романом "Хіба ревуть воли, як ясла повні?" була закінчена і надіслана до друку в 1875 р. У Петербурзі розпочали друкувати твір, та робота припинилась, бо вийшов указ, за яким заборонялось видання книг українською мовою.

У женевському журналі "Громада" у 1877 р. опублікована повість "Лихі люди".

Роман "Хіба ревуть воли, як ясла повні?" надрукований в Женеві в 1880 р. Виданню твору сприяв М. Драгоманов — відомий український критик, громадський і культурний діяч.

У 1897 р. Панас Мирний написав повість "Лихо давнє й сьогочаснє" (де лихо давнє — це кріпацтво, а сьогочаснє — це по-реформене безземелля і голод). У 1903 р. — роман "Хіба ревуть воли, як ясла повні?" був надрукований в Росії під назвою "Пропаша сила" на сторінках журналу "Киевская старина", через два роки твір вийшов окремим виданням, письменник став одним з організаторів і керівників журналу "Рідний край". У 1909р. Панас Мирний написав останній оригінальний твір-нарис "Робота", де, оглядаючи своє минуле, підкреслював: "Ні, не слава... поривала мене в мої молоді літа до роботи. Моє невеличке серце ще змалечку пестила любов до тебе, мій обездолений

краю, і вона оповила мою душу чарівними снами й підбурювала думки до роботи".

Після загибелі в Першій світовій війні старшого сина Віктора і мобілізації до діючої армії середнього сина Михайла письменник перебував у пригніченому стані.

У 1918 р. за його участі в Полтаві було організоване видавниче товариство "Зірка", яке друкувало книжки для школярів.

Панас Мирний помер 20 січня 1920р., похований у Полтаві.

У 1939 р. у Полтаві відрито музей письменника.

Творчу діяльність Панас Мирний починав як поет. Все своє життя він повертався до поезії, наголошуючи, що вона допомагає йому осмислювати навколишню дійсність, щоб потім писати прозу. Та все ж таки в українську літературу Панас Мирний увійшов неперевершеним майстром прози. Помітним явищем у літературному процесі стала повість "Лихі люди", яка в 1877 році була надрукована за кордоном і ввозилась в Україну нелегально. В ній уперше було показане розмежування в середовищі інтелігенції. Письменник сміливо наголошував, що "лихі люди" — не революціонери, а ті, хто намагається врятувати занепадаючу систему. Та справжню письменницьку славу принесли Панасу Мирному два великі романи: "Хіба ревуть воли, як ясла повні?" і "Повія". Хоча слави письменник ніколи не шукав. Характерний такий випадок. У квітні 1892 р. відбулася прем'єра драми Панаса Мирного "Лимерівна". У головній ролі — Марія Заньковецька. Вистава закінчилася під бурхливі оплески, багато разів підіймали завісу. Зачарований грою геніальної актриси, зворушений до сліз, Панас Якович у шалених оваціях забув свій кодекс: не розкривати, берегти таємницю псевдоніма — і під вигуки публіки "Автора! Автора!" піднявся на сцену. Перед здивованими очима переважної більшості глядачів стояв знайомий багатьом трохи зніяковілий і розчулений колезький радник П.Я. Рудченко. Або такий випадок: у 1915р., на 66-му році життя, П.Я. Рудченко одержав багато привітань. Його вшановували як талановитого й сумлінного, високого за рангом чиновника. А в цей же час полтавська жандармерія розіслала циркуляр про розшук неблагонадійних осіб, серед яких значився і Панас Мирний.

Провідною темою в творчості майстра було викриття лиха давнього (кріпацтва) і сьогочасного (напівкапіталістичної і напів-кріпацької дійсності). Це питання порушене і в романі "Хіба ревуть воли, як ясла повні?"

Цікавою була історія написання твору. Минуло кілька місяців потому, як П. Рудченко переїхав до Полтави, багато часу відбирала робота, тому на необхідне для митця знайомство з навколишньою дійсністю часу майже не було. Тому Мирний дуже любив службові відрядження, які надавали таку можливість. Навесні 1872р. Панас Мирний перебував у службовому відрядженні. Під час поїздки з Полтави до Гадяча хлопчик-візник розповів йому жажливу історію селянина Василя Гнидки, який вирізав сім'ю заможного козака, за що був засуджений до каторжних робіт. Особа Гнидки так зацікавила митця, що він весь час у своїх думках повертався до почутого. Під враженням цієї розповіді він пише нарис "Подорож з Полтави до Гадяча". Письменник доходить висновку: "На мій погляд, Гнидка — безталанна дитина свого віку, скалічений

виводок свого побуту,— пригніченого усяким панством... — де все стало і стоїть нерухомо на однім місці, стояло, поки зачало гнити у самому корні. Де одно загнива, там починається інше заражатись, і при вонючій духоті, яку розносить усе гниле, тяжке стає життя народженому, гірке воловодіння з цвіллю. І от починає воно боротьбу за своє місце за життя; почина розшукувати шляху. Де ж ти знайдеш його без освіти, де ти знайдеш його у тому широкоглядному мороці, який сповива усе й усіх? А тут устає таке питання: не я задавлю — мене задавлять!.. І кидається чоловік, як звірина, на все, купається в крові людській і знаходить в тім свою утіху, пораду для свого серця". Влітку 1872 р. Мирний пише першу редакцію повісті "Чіпка", деякі зауваження до якої зробив його брат, відомий літературний критик і публіцист Іван Білик. У першій редакції автор повністю зосередився на постаті головного героя, здійснюючи намір показати, як соціальні умови руйнують особистість, творять із чесних людей "пропащу силу". Одержавши рецензію на початку 1873 року, Панас Якович переглянув текст повісті, виправив деякі суперечності в образі головного героя, дещо деталізував, накидав штрихами нову сюжетну лінію про Грицька тощо. І відклав роботу на певний час за своїм творчим принципом: "Нехай вилежиться та досягне, як та овоч на дереві". Коли ж він знову повернувся до твору, то почав писати заново — розгортати повість у багатоплановий соціально-психологічний роман. Над четвертою і п'ятою редакціями Панас Мирний, працював разом з І. Біликом (четверта редакція, написана 1874р., мала назву "Пропаща сила", складалась із чотирьох частин). У 1875р. роман було закінчено під назвою "Хіба ревуть воли, як ясла повні?". Але далі над твором навис якийсь фатум. Почалося з того, що київські друкарні його чомусь не взяли. Можливо, вони були перевантажені. Коли нарешті домовилися про друк у Петербурзі — цим питанням займався композитор М. В. Лисенко,— виявилося, що цензор у поспіху не поставив свій підпис на кожному аркуші рукопису. Роман повертається до Києва, розшукують звільненого з роботи цензора. Той підписує рукопис, і роман знову "ще до Петербурга. Друк його почався тільки наприкінці травня 1876 р. І тут по цензурних відомствах пройшов горезвісний циркуляр від 5 червня 1876 року про заборону українських видань, який і припинив друк роману.

Прогресивні громадські діячі України не могли дати загинути найвидатнішому творові часу. Тому вперше роман був надрукований М. П. Драгомановим у Женеві в 1880р., але відразу потрапив до списку заборонених видань і проникав до читачів у Росію таємно, як підпільна література. Уперше легально роман був опублікований у 1903р. в журналі "Киевская старина" під назвою "Пропаща сила".

Реформа XIX століття скасувала кріпацтво. Законодавчими актами закріпаченим селянам надавалися права купівлі-продажу нерухомого майна, ведення торгівлі, вільного заняття ремеслом, права на вільний шлюб, вирішення всіх родинних справ без дозволу поміщика. Але ці права надавалися тільки після переходу на викуп, після введення уставних грамот, які складали самі землевласники-поміщики, а затверджували і вводили в дію мирові посередники, які призначалися теж з поміщиків. Для складання уставних грамот надавався дворічний термін (він часто був і більшим),

під час якого селяни лишалися тими ж кріпаками, тільки офіційно називалися тимчасовозобов'язаними. Після введення уставних грамот поміщицькі лані лишалися у панській власності, а та земля, якою користувалися кріпаки, продавалася їм примусово. Поміщик мав повне право поміняти землю кріпакам.— кращу на гіршу. Пани загарбували такі життєво необхідні для селян угіддя, як луки., випаси, ліси, водопої, щоб поставити юридично вільних селян у економічну залежність. Право на викуп землі мали тільки ті родини кріпаків, які користувалися нею раніше.

Дворові кріпаки, які прислужували панам, доглядали їхню худобу, маєток, такого права не мали і виходили з кріпацької залежності зовсім безземельними, в кращому разі з садибною ділянкою. Зрозуміло, що така царська "милість" обурювала селян, спричиняла до частих заворушень. Усі ці події і лягли в основу роману Панаса Мирного.

Твір "Хіба ревуть воли, як ясла повні?" — перший в українській літературі соціально-психологічний роман, у якому життя та боротьба українського селянства проти соціального гноблення напередодні та під час реформи 1861 р. подається через розкриття психології Чіпки Варениченка, його думок, прагнень і переживань. Твір має своєрідну і складну композицію. Це зумовлено винятково широкими хронологічними рамками зображення життя. Автори, заглибившись в історію українського села, почали розповідь від часів зруйнування Запорізької Січі та офіційного закріпачення українського селянства. Ще роман цікавий тим, що має кілька сюжетних ліній: рід та життя Чіпки; рід та життя Максима Гудзя; Грицько і його дружина; пани Польські; історія села Пісок. Ці лінії розвиваються на тлі суспільно-історичних подій: то окремо, то перетинаються і виплітають загальний сюжет твору.

Композиція роману "Хіба ревуть воли, як ясла повні?", його сюжет підпорядковані головному завданню — розкрити соціально-психологічні мотиви протесту селянства, зокрема Чіпки, показати причини того, чому розумна, енергійна й здібна людина стає на шлях розбою.

Роман "Хіба ревуть воли, як ясла повні?" мав ще й інший авторський заголовок — "Пропаша сила". Хоч постав він із цензурних міркувань, але цілком виражав авторську ідею. "У ній ключ до розуміння і художнього задуму загалом і зокрема центрального персонажа твору, якого письменник змалював у всій суперечливості характеру, у всій складності його бентежної долі. У ній — роздуми художника про нереалізовану, "пропашу силу" людини, яка народжена була для справ, можливо, значних і прекрасних, але яка так і не розкрилася в своїх потенційних якостях і можливостях",— зазначав О. Гончар.

Наскрізним образом роману "Хіба ревуть воли, як ясла повні?" є образ Чіпки Вареника. При всій індивідуальній своєрідності, винятковості це один із найтиповіших образів української дожовтневої літератури. У його створенні найповніше розкрився величезний літературний талант Панаса Мирного. Кожен епізод життя Чіпки, рисочка характеру, портретний штрих допомагають краще уявити цього сильного, розумного й талановитого чоловіка, який міг би принести багато користі людям, а силою соціальних

обставин став розбійником-каторжником. Такий Чіпка Варениченко. Розумний від природи, кмітливий, працьовитий, гордий, він гостро переживає соціальну несправедливість. У житті йому зустрічалося небагато хороших людей: баба Оришка, дід Улає, Галя. Більше ображали: батько покинув, землю відібрали, вигнали із земства, навіть мати в дитинстві лаяла й била, зриваючи злість за своє невдале заміжжя, тяжку працю та злидні. Тому ще з дитинства Чіпка прагнув помсти. Спочатку були горобці, потім багатій Бородай, який побив за непослух, потім пан, який привласнював плоди селянської праці. Раз ставши на шлях злочинства, розбою, пияцтва, Чіпка вже не зміг від нього відмовитись.

Були в його житті й світлі моменти — знайомство й одруження з Галею, господарювання на землі, вибори в земські гласні. Дружина й мати своєю любов'ю деякий час утримували Чіпку від темних справ. Але нові несправедливості та лихі друзі підштовхнули його до остаточного падіння, кривавого розбійництва. Хоч Нечипора називали стихійним бунтарем, борцем за соціальну справедливість, але нічим не можна виправдати його злочину, коли він убив сторожа, вирізав разом зі своїми співучасниками мирну сім'ю хуторян. Такий життєвий вибір зробили свого часу й батько Галі Максим та його дружина Явдох. Іншими шляхами пішли Грицько, Христя, Галя. Грицько, такий самий сирота й бідняк, як Чіпка, зумів заробити грошей, купити землю й чесно господарювати на ній. Галя, дружина Чіпки, була "розбишацькою дочкою". Але вона ненавиділа крадене багатство, засуджувала батьків, відмовляла від злочинства Чіпку.

Таким чином, внутрішня масштабність роману, його проникливий психологізм, філософічність дають підстави твердити про появу в українській прозі нового типу епічного полотна, відмінного багатьма жанровими якостями від зразків, створених не тільки раніше, а й одночасно з ним.

ОСНОВНІ ТВОРИ:

Оповідання "Морозенко", повісті "Лихі люди", "Лихо давнє й сьогочасне", романи "Повія", "Хіба ревуть воли, як ясла повні?", п'єса "Лимерівна".

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА:

1. Сиваченко М. Корифей української прози.— К., 1967.
2. Черкаський В. Художній світ Панаса Мирного.— К., 1989.
3. Панас Мирний. Хіба ревуть воли, як ясла повні?: Посібник для 10 класу / Автор-укладачі Ю. Башкірова, Н. Кривка. —Х., 2000.
4. Гончар О. Перший симфоніст української прози//Письменницькі роздуми.— К., 1980.
5. Грицай М. Панас Мирний.— К., 1986.